

หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโท เฉลยปัญหา วิชาอุโบสถศีล ระดับประถมศึกษา

คำนำ

คู่มือเตรียมสอบธรรมศึกษาชั้นโท ระดับประถมศึกษา วิชาอุโบสถศีล ได้ทั้งสรุปย่อเนื้อหาและตัวอย่างข้อสอบ ตรงตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวง ภายในเล่มมีเนื้อหาประกอบด้วย สรุปย่อเนื้อหาและตัวอย่างข้อสอบที่ใช้สอบในปัจจุบันครบ เฉพาะวิชาอุโบสถศีล ธรรมศึกษาชั้นโท ระดับประถมศึกษา เหมาะอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนใช้ทบทวนเนื้อหาและเตรียมความพร้อมก่อนสอบ

ผู้จัดทำหวังว่า นักเรียนธรรมศึกษาจะได้รับประโยชน์จาก การศึกษาหนังสือเล่มนี้ โดยจัดทำเพื่อให้ช่วยต่อการจดจำและสรุปย่อเนื้อหาวิชานี้ ที่จะช่วยเสริมความเข้าใจในแนวทางการออกข้อสอบได้ง่าย ใช้ทบทวนเนื้อหาก่อนเข้าสอบธรรมสนามหลวง เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการทำข้อสอบได้มากยิ่งขึ้นและสามารถสอบผ่านธรรมศึกษาโท ได้อย่างภาคภูมิใจ

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณทุกที่เข้ามาหาความรู้ธรรมะของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อนำไปสอบแล้วยังสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชีวิตพบความสุขทางกายใจมากขึ้น พร้อมทั้งความช่วยเหลือสนับสนุนในการทำงานนี้

ขอน้อมอุทิศบุญกุศลทั้งหลายอันจะเกิดขึ้น แด่มหาปูชนียาจารย์ มารดาบิดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่าน

ประกาศสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

เรื่อง ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษา ๙ ช่วงชั้น ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๒/๒๕๖๕ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕ ที่ประชุมได้มีมติเห็นชอบอนุมัติให้สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้เป็นไปตามขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษา ๙ ช่วงชั้น ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ และประกาศให้สถานศึกษาพระปริยัติธรรมจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามขอบข่ายดังกล่าวซึ่งผ่านการประเมินจากผู้แทนนักเรียน ข้าราชการ และ นักวิชาการแล้ว โดยมีรายละเอียดในการประกาศใช้ ดังนี้

๑. ปีการศึกษา ๒๕๖๕ ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป และใช้ขอบข่าย ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑ ในธรรมศึกษาชั้นโทและชั้นเอกทุกระดับ

๒. ปีการศึกษา ๒๕๖๖ ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรีและชั้นโท ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาชั้นตรีและชั้นโท ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป และใช้ขอบข่าย ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑ ในธรรมศึกษาชั้นเอกทุกระดับ

๓. ปีการศึกษา ๒๕๖๗ เป็นต้นไป ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา และประชาชนทั่วไป

จึงประกาศให้สถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ทราบและปฏิบัติตามมติมหาเถรสมาคมดังกล่าวโดยทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า)

แม่กองธรรมสนามหลวง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๑ อุโบสถ	
๑. ความเป็นมาของอุโบสถ	๑
๒. อุโบสถสมัยพุทธกาล	๒
๓. องค์ประกอบของอุโบสถ	๓
บทที่ ๒ ไตรสรณคัมภีร์	
๑. พระรัตนตรัย	๔
๒. ไตรสรณคัมภีร์	๔
๓. สรณคัมภีร์ ๒ ประเภท	๕
๔. วิธีการเข้าถึงไตรสรณคัมภีร์ในอดีต	๕
๕. วิธีการเข้าถึงไตรสรณคัมภีร์ในปัจจุบัน	๕
๖. สรณคัมภีร์ขาด	๗
๗. สรณคัมภีร์เศร้าหมอง	๗-๘
๘. ข้อยกเว้นสรณคัมภีร์ขาดหรือเศร้าหมอง	๘
บทที่ ๓ อุโบสถศีล	
๑. อุโบสถศีล	๙
๒. การสมาทานอุโบสถศีล	๑๐
๓. อุโบสถกาล	๑๐
บทที่ ๔ ระเบียบพิธีรักษาอุโบสถศีล	
๑. กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย	๑๒
๒. กล่าวคำประกาศองค์อุโบสถศีล	๑๒-๑๓
๓. กล่าวคำขออุโบสถศีล	๑๔
๔. กล่าวคำรับสรณคัมภีร์	๑๔
๕. กล่าวคำสมาทานอุโบสถศีล	๑๔-๑๕
๖. ข้อควรปฏิบัติขณะรักษาอุโบสถศีล	๑๔-๑๕
บทที่ ๕ พุทธกิจกรรมการรักษาอุโบสถศีล	
๑. โคปาลกอุโบสถ	๑๕
๒. นิคัณฐอุโบสถ	๑๕
๓. อริยอุโบสถ	๑๕-๑๖

หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโท สนามหลวงแผนกธรรม บทที่ ๑ อุโบสถ

๑. ประวัติความเป็นมาของอุโบสถศีล

อุโบสถศีล เป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ เป็นการหยุดพักการทำงานไว้ชั่วคราวเช่น การทำนา ทำไร่ และค้าขาย เป็นต้น เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลหรือกระทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นอุบายสงบระงับความอยากแบบโลกียวิสัยที่ตกเป็นทาสหลงใหลในวัตถุนิยม และเป็นการขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบางเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ความพ้นจากทุกข์ทั้งปวง อุโบสถนั้น ถือปฏิบัติกันมาก่อนพุทธกาล ปรากฏหลักฐานในอรรถกถาคังคมาลชาดก อัญญาภิชาต และในอุโบสถขันธกะ ดังนี้

ในอรรถกถาคังคมาลชาดก มีใจความว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ พระวิหารเชตวัน ตรัสเรียกคนรักษาอุโบสถมาแล้ว ตรัสว่า พวกเธอทั้งหลายผู้รักษาอุโบสถชื่อว่าได้ทำความดีแล้ว นอกจากการรักษาอุโบสถแล้ว พวกเธอควรให้ทาน รักษาศีล ไม่ควรโกรธ ควรเจริญเมตตาภาวนา ควรอยู่จำอุโบสถให้ครบเวลา เพราะว่าบัณฑิตในปางก่อนอาศัยอุโบสถเพียงกึ่งเดียวยังได้ยศใหญ่มาแล้ว เมื่ออุบาสกและอุบาสิกาเหล่านั้นทูลขอให้ทรงเล่าเรื่องนั้น จึงได้ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ดังนี้

๒. อุโบสถสมัยพุทธกาล

ในอดีตกาล มีเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อว่า สุจิตบิรवार มีทรัพย์มาก มีบิรवार มีจิตใจสะอาดชอบทำบุญบริจาคทาน แม้อรรยา บุตร ธิดา บิรवारชน กระทั่งคนเลี้ยงวัวของเศรษฐีนั้นก็ล้วนเป็นผู้เข้าจำอุโบสถ เดือนละ ๖ วัน ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์เกิดในครอบครัวคนยากจนมีอาชีพรับจ้าง เป็นอยู่อย่างอดคัดขัดสน ได้เข้าไปยังบ้านของเศรษฐีเพื่อขอท างาน เศรษฐีบอกว่า ทุกคนในบ้านนี้ ล้วนแต่เป็นผู้รักษาศีล ถ้าเธอรักษาศีลได้ ก็ทำงานได้ แต่เศรษฐีลืมนบอกวิธีการรักษาศีลแก่เขาว่าต้องทำอะไรบ้าง พระโพธิสัตว์ เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เมื่อได้เข้าไปทำงานที่บ้านเศรษฐีแล้วก็ทำงานแบบถวายชีวิต ไม่คำนึงถึงความยากลำบาก ตื่นก่อน นอนทีหลังเสมอ ต่อมาวันหนึ่งมีการละเล่นมหรสพในเมือง เศรษฐีเรียกสาวใช้มาสั่งว่า วันนี้ เป็นวันอุโบสถ เธอจงหุงอาหารให้คนงานแต่เช้าตรู่ พวกเขารับประทานอาหารแล้ว จะได้รักษาอุโบสถ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ตื่นนอนแล้ว ได้ออกไปทำงานแต่เช้ามืด ไม่มีใครบอกว่าวันนี้เป็นวันอุโบสถ คนทั้งหมดรับประทานอาหารเช้าแล้ว ต่างรักษาอุโบสถ แม้เศรษฐีพร้อมอรรยา และบุตรธิดาก็ได้อธิษฐานรักษาอุโบสถ นั้น ณ ที่อยู่ของตน รลิกนึกถึงศีลที่ตนรักษา ส่วนพระโพธิสัตว์ทำงานตลอดวัน เมื่อถึงเวลาพระอาทิตย์ตก จึงได้กลับมายังที่พักอาศัย แม่ครัวได้นำอาหารไปให้พระโพธิสัตว์รู้สึกแปลกใจ จึงถามว่า วันอื่นๆ ในเวลาเช่นนี้จะมีเสียงดังอื้ออึง วันนี้คนเหล่านั้นไปไหนกันหมด ครั้นทราบที่ทุกคนสมาทานอุโบสถ ไม่รับประทานอาหารทุกคนต่างพักในที่อยู่ของตนๆ จึงคิดว่า เราคนเดียวที่ไม่มีศีลในท่ามกลางของผู้มีศีล เราจะอยู่ได้อย่างไร เราควรจะอธิษฐานอุโบสถ ในตอนนี้จะได้หรือไม่หนอ จึงเข้าไปถามเศรษฐี เศรษฐีบอกว่า เมื่อรักษาอุโบสถตอนนี้ จะได้อุโบสถกรรมครั้งเดียว เพราะไม่ได้อธิษฐานตั้งแต่เช้า พระโพธิสัตว์บอกว่า ครึ่งเดียวก็ได้ขอรับ จึงสมาทานศีลกับเศรษฐี อธิษฐานอุโบสถเข้าไปยังที่อยู่ของตนอนนึกถึงศีลที่ตนรักษา ในเวลาปัจฉิมยาม เขาเกิดหิวอาหหารจนเป็นลมเพราะตลอดทั้งวันยังมิได้รับประทานอาหารเลย เศรษฐีนำเอาเภสัชต่างๆ มาให้เขาก็ไม่ยอมรับประทาน ยอมเสียชีวิต แต่ไม่ยอมเสียศีล ในขณะที่ใกล้จะเสียชีวิต พระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จประพาสนพระนครมาถึงที่นั้น พระโพธิสัตว์ได้เห็นสิริมงคลของพระราชา จึงปรารภณาราชสมบัติ ครั้นสิ้นชีวิตแล้ว ได้ถือปฏิสนธิในพระครรภ์อัคมรเหสีของพระราชา เพราะผลแห่งอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่งนั้น ครั้นประสูติแล้ว ทรงได้รับขนานพระนามว่า “อุทัยกุมาร” เมื่อเจริญวัยแล้ว สำเร็จการศึกษาศิลปทุกอย่างระลึกถึงบุรพกรรมของตนได้ด้วยญาณเครื่องระลึกชาติ จึงเปล่งอุทานตรงๆ ว่า นี่เป็นผลแห่งกรรมเล็กน้อยของเรา ครั้นพระราชบิดาสวรรคตแล้ว ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ พระองค์ทอดพระเนตรดูสิริราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ของ

พระองค์ทรงเห็นว่าด้วยอานุกาภาพแห่งการรักษาอุโบสถกรรมแม้เพียงกึ่งหนึ่ง ยังได้มหาสมบัติถึงเพียงนี้ ในอุโบสถชั้นธกะ ได้กล่าวถึงเหตุให้มีวันธัมมัสสวนะ หรือวันพระ มีใจความว่า

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ พวกปริพาชกผู้นับถือลัทธิอื่น ประชุมกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ มีคนจำนวนมากไปฟังธรรมของพวกปริพาชกแล้วเกิดความรัก ความเลื่อมใส และเป็นพวกกับปริพาชกเหล่านั้น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ทรงเกิดความคิดว่า แม้พระสงฆ์สมควรจะประชุมกันในวันเช่นนั้นบ้าง จึงเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องนั้นแล้วเสด็จกลับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เธอทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ในวันธัมมัสสวนะ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ภิกษุทั้งหลายได้ประชุมกันตามพุทธดำรัส แต่นั่งอยู่เฉยๆ ทั้งๆ ที่ชาวบ้านมาที่วัดเพื่อจะฟังธรรม ภิกษุทั้งหลายก็ไม่พูดด้วย จึงถูกติเตียน ค่อนขอดว่าเหมือนพวกสุกรใบ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เธอทั้งหลายประชุมกันแล้วแสดงธรรม ในวันธัมมัสสวนะ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ภิกษุทั้งหลายจึงได้ทำตามพระบรมพุทธานุญาตนั้น เรื่องนี้จึงเป็นปฐมเหตุทำให้มีวันพระหรือวันธรรมสวนะ มาจนถึงปัจจุบัน เรื่องที่น่ากล่าวนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า อุโบสถนั้น มีปฏิบัติกันมาก่อนแล้ว และเป็นชื่อของวันที่เจ้าลัทธิอื่นๆ กำหนดไว้ เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรม ตามลัทธิของตน ด้วยการงดอาหาร ต่อมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นแล้วจึงทรงบัญญัติอุโบสถศีล อันประกอบด้วย

๓. องค์ประกอบของอุโบสถ

สิกขาบท ๘ ประการ พร้อมทั้งไตรสรณคมน์ เพราะฉะนั้น อุโบสถจึงมี ๒ แบบ คือ

๑. อุโบสถก่อนพุทธกาล ได้แก่ การเข้าจำศีลอุโบสถด้วยการงดอาหาร ตั้งแต่เวลาเที่ยงวันไปแล้ว และรักษาตลอดวันเวลาที่ได้กำหนดไว้ ดังเรื่องที่กล่าวแล้วในอรรถกถาคังคมาลชาดก และในอุโบสถชั้นธกะ
๒. อุโบสถในสมัยพุทธกาล ได้แก่ อุโบสถที่เป็นพุทธบัญญัติ อันประกอบด้วยไตรสรณคมน์ และสิกขาบท ๘ ประการ มี ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นต้น

๑. ชาวพุทธ ควรยึดถืออะไรเป็นที่พึ่งที่ระลึก ?

ก.ไตรสรณคมน์	ข.ไตรปิฎก
ค.ไตรลักษณ์	ง.ไตรสิกขา

๒. ข้อใดไม่นับเข้าในสรณะทั้ง ๓ ข้อ ?

ก.พระพุทธเจ้า	ข.พระธรรม
ค.พระสงฆ์	ง.พระโพธิสัตว์

๓. สรณคมน์ขาดเพราะสาเหตุใด ไม่มีโทษ ?

ก.ความตาย	ข.ทำร้ายพระศาสดา
ค.ไปนับถือศาสนาอื่น	ง.ไม่มีข้อผูก

๔. ความเชื่อเช่นไร เป็นเหตุให้สรณคมน์เศร้าหมอง ?

ก.เชื่อกรรม	ข.เชื่อบาปบุญ
ค.เชื่อมงคลต้นข่าว	ง.เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ

๕. จุดประสงค์ในการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ตรงกับข้อใด ?

ก.ทำบุญเพื่อล้างบาป	ข.ทำบุญแสวงหาลาภ
ค.หาเช่าจตุคามรุ่นนิย	ง.ปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส

๖. การขาดสรณคมน์ เกิดขึ้นได้แก่บุคคลใด ?

ก.บุคคลทั่วไป	ข.โสดาบันบุคคล
ค.สกทาคามีบุคคล	ง.อนาคามีบุคคล

๗. “สุปปพุทธกฤษฎี” เป็นแบบอย่างของบุคคลผู้มั่นคงในเรื่องใด ?

ก.การถือศีล	ข.การถือสันโดษ
ค.การถือสัจจะ	ง.การถือสรณคมน์

๘. ตัดเศียรพระพุทธรูป เป็นความเศร้าหมองแห่งสรณคมน์เรื่องใด ?

ก.ความไม่รู้	ข.ความรู้ผิด
ค.ความสงสัย	ง.ความไม่เอื้อเฟื้อ

๙. “นรกมีจริงหรือ” เป็นความเศร้าหมองแห่งสรณคมน์เรื่องใด ?

ก.ความไม่รู้	ข.ความรู้ผิด
ค.ความสงสัย	ง.ความไม่เอื้อเฟื้อ

๒. ไตรสรณคัมม์

๑. พระรัตนตรัย

รัตนตรัย แปลว่า แก้ว ๓ ประการ คือ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ บุคคลที่จะนับถือพระพุทธศาสนานั้น จะเข้ามาในฐานะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ล้วนต้องเข้ามาทางพระรัตนตรัย และต้องเปล่งวาจาว่า พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ, ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ, สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ, เพราะฉะนั้นพระรัตนตรัย จึงเป็นที่พึ่งที่ระลึกอันสูงสุดของชาวพุทธทุกคน

ความหมายของพระรัตนตรัย

๑) พุทฺธะ หมายถึง ผู้รู้ คือ ทรงสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ผู้ตื่น คือ ทรงปลุกให้ผู้อื่นตื่นจากความหลับด้วยอำนาจกิเลสผู้เบิกบาน คือ เป็นผู้รู้แล้วและยังสามารถกำจัดกิเลสให้สิ้นไปจากขันธสันดานของตนจนอิมเอบิกบานในธรรมที่ได้ตรัสรู้

๒) ธัมมะ หมายถึง สภาพที่ทรงไว้ คือ ทรงรักษาผู้ปฏิบัติตามไว้ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว หรือโดยสูงสุดได้แก่มรรคผลและนิพพาน

๓) สังฆะ หมายถึง หมู่หรือคณะ เป็นชื่อของหมู่หรือคณะของบุคคลผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอกัน คือ ภิกษุและศีล ความหมายของสรณคัมม์

๒. ไตรสรณคัมม์

ไตรสรณคัมม์ แปลว่า การถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก แยกออกเป็น ๓ ศัพท์ คือ ไตร แปลว่า สาม สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง ที่ระลึก คัมม์ แปลว่า การถึง หรือ ความเข้าถึง การยอมรับนับถือพระรัตนตรัย ความมีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว ขอถึงหรือปฏิญาณตนว่าจะขอน้อมน าพระรัตนตรัยเท่านั้นมาเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก เพื่อยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เรียกว่า ไตรสรณคัมม์

สรณคัมม์ หมายถึง การถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ คือ มีใจที่เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย จนสามารถทำใจให้เป็นสมาธิ ซึ่งนำไปสู่การกำจัดกิเลสภายในของตัวเอง

การถึงไตรสรณคัมม์หรือการเข้าถึงพระรัตนตรัยนั้น มีวิธีการเข้าถึง ดังนี้

๑. วิธีสมาทาน คือ เจตนาที่ตั้งไว้ล่วงหน้าว่าจะยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก โดยการสมาทานขอยอมรับนับถือพระรัตนตรัย จำนวน ๒ รัตนะก็มี ๓ รัตนะก็มี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ข้อใด ได้ชื่อว่าเป็นเนื่อนาบุญอันประเสริฐ ?

ก. พระพุทฺธ	ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์	ง. ถูกทุกข้อ

๒. คำว่า อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ กล่าวเพื่อระลึกถึงใคร ?

ก. พระพุทฺธเจ้า	ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์	ง. มารดาบิดา

๓. บุคคลประเภทใด อาจเลิกนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะได้ ?

ก. พระโสดาบัน	ข. พระอนาคามี
ค. พระอรหันต์	ง. ปุณฺณชนทั่วไป

๔. คำว่า ธมฺมํ สรณํ คัจฉามิ กล่าวถึงพระรัตนตรัยใด ?

ก. พระพุทฺธเจ้า	ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์	ง. ถูกทุกข้อ

๕. คำว่า พุทฺธะ มีความหมายตรงกับข้อใด ?

ก. ผู้รู้แจ้งโลก	ข. ผู้อดทน
ค. ผู้สิ้นกิเลส	ง. ผู้ตรัสรู้

๖. คำว่า รักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นคุณพระรัตนตรัยใด ?

ก. พระพุทฺธ	ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์	ง. ไม่มีข้อถูก

๗. คำว่า สามะจิปปินโน ภควโต สาวะกะสังโฆ กล่าวเพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยใด ?

ก. พระพุทฺธเจ้า	ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์	ง. ถูกทุกข้อ

๘. พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมกันเรียกว่าอะไร ?

ก. พระไตรปิฎก	ข. ไตรภูมิ
ค. ไตรสิกขา	ง. พระรัตนตรัย

๓. สรรณคมน์ ๒ ประเภท

ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนเพียร ๒ รัตนะ คือพาดิซสองพี่น้อง นามว่า ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้เปล่งวาจาขอถึง ๒ รัตนะ คือพระพุทธเจ้า และพระธรรม ว่าเป็นสรณะ ดังนี้

๑. “เอเต มยฺ ภนเต ภควนตฺ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺ อุปาสเก โน ภควา ธาเรตุ อชชตฺเค ปาณูปเต สรณํ คเต” แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระธรรมว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะด้วยชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

๒. ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนครบ ๓ รัตนะเป็นคนแรก คือเศรษฐีผู้เป็นบิดาของพระยสเถระ ที่ได้เปล่งวาจาถึง พระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ซึ่งวิธีสมาทานหรือเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยนี้ ได้ใช้มาถึงปัจจุบัน เรียกว่าการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มีคำกล่าวแสดงตน ดังนี้

“เอเต มยฺ ภนเต สฺสจริปริณิพฺพุตมปิ ตํ ภควนตฺ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺ ภิกฺขุสงฺฆญฺ พุทฺธมามกาทิ โน สจฺโฆ ธาเรตุ” แปลว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานแล้ว พร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก ขอพระสงฆ์จง จข้าพเจ้าทั้งหลายไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ผู้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

๔. วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในอดีต

๒. วิธีมอบตนเป็นสาวก คือการมอบตนเองเป็นพุทธสาวก เช่น พระมหากัสสปเถระ ครั้งยังเป็นปีปผลิมาณพ ออกบวชอุทิศพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก ได้ไปพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิอยู่ที่โคนต้นพทุตตนิโครธ ในระหว่างทางจากเมืองราชคฤห์ไปเมืองนาลันทา เข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ จึงน้อมกายเข้าไปเฝ้าด้วยความเคารพอย่างยิ่ง แล้วเปล่งวาจามอบตนเป็นสาวกว่า “สตุถา เม ภนเต ภควา สาวโกหฺมสมิ” แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”

๕. วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในปัจจุบัน

๓. วิธีนอบน้อมเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า คือ การแสดงความเคารพน้อมใจเลื่อมใสศรัทธา เช่นพรหมายูพราหมณ์ ในพรหมมายสูตร มัชฌิมนิกาย กล่าวว่า พรหมายูพราหมณ์เป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ เชี่ยวชาญไตรเวท รู้จักศาสตร์ว่าด้วยคติโลกคือเรื่องราวทางโลก และมหาบุริสลักษณะคือวิธีดูลักษณะของมหาบุรุษ ได้ยินกิตติศัพท์ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีมหาบุริสลักษณะครบ ๓๒ ประการ จึงส่งบุตรหลานผู้เป็นศิษย์เอกไปพิสูจน์ความจริงบุตรหลานพบค าชของอาจารย์แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้เห็นพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และพระอิริยาบถทั้งปวงของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงกลับไปแจ้งให้อาจารย์ทราบครั้นบุตรหลานพพรรณนาพระมหาบุริสลักษณะของพระพุทธเจ้าจบลง พรหมายูพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงได้ลุกขึ้นยืนห่มผ้าเฉวียงบ่า ผินหน้าไปทางทิศที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ประณมมือเปล่งวาจาว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๓ ครั้ง แปลว่า “ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น”

๔. วิธีมอบตน คือ การมอบกายถวายชีวิตเพื่อทำความดี เช่น พระโยคีผู้มีศรัทธาชวนชวายในการเจริญกรรมฐาน ก่อนแต่จะสมาทานกรรมฐาน ต้องกล่าวค ามอบตนต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “อิมาทํ ภนเต ภควา อุตตมวํ ตุมหากํ ปริจฺจขามิ” แปลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ข้าพระองค์ ขอมอบกายถวายชีวิตนี้แก่พระพุทธองค์” ซึ่งวิธีมอบตนเช่นนี้ ปัจจุบันนิยมใช้ในการเข้าปฏิบัติพระกรรมฐาน

๕. วิธีปฏิบัติหน้าที่ของพุทธบริษัท คือการประพฤติปฏิบัติด้วยปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ เพื่อกำจัดกิเลสและบรรลุมรรคผลนิพพาน ปฏิบัติบูชานี้ จัดเป็นวิธีถึงสรณคมน์ขั้นสูงสุด

๖. การขาดสรณคมน์

ไตรสรณคมน์ขาด หมายถึง การขาดจากพระรัตนตรัย บุคคลจะได้ชื่อว่าขาดจากพระรัตนตรัย หรือพระรัตนตรัยขาดจากบุคคลนั้น มีเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. ตาย บุคคลที่ตายแล้วถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เป็นการขาดจากพระรัตนตรัยที่ไม่มีโทษ ไม่เป็นเหตุให้ไปสู่อบาย

๒. ทำร้ายพระศาสดา บุคคลผู้ทำร้ายพระศาสดาถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เป็นอนันตริยกรรม เป็นเหตุให้ไปสู่อบายเหมือนพระเทวทัตทำร้ายพระศาสดาด้วยการสังนายขมังธนูไปลอบปลงพระชนม์ กลิ้งศิลาหวังจะให้ทับปล่อยช้างนาฬาคีรีหวังจะให้ไปทำร้ายจัดเป็นการขาดสรณคมน์ที่มีโทษมาก เพราะเป็นเหตุทำให้พระเทวทัตไปตกนรกอเวจี

๓. นับถือศาสดาอื่น บุคคลที่หันไปนับถือศาสดาอื่น หรือนับถือศาสนาอื่นแล้วถือว่าไตรสรณคมน์ขาด เพราะไปนับถือศาสดาอื่น เนื่องจากการถึงไตรสรณคมน์นั้น เป็นการยอมรับนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตน เมื่อหันไปนับถือศาสดาอื่นหรือศาสนาอื่น ก็เท่ากับปฏิเสธศาสดาหรือศาสนาของตนไตรสรณคมน์ขาด จะเกิดขึ้นได้เฉพาะในปุถุชนเท่านั้น ส่วนพระอริยบุคคลไตรสรณคมน์จะไม่ขาด เพราะพระอริยบุคคลเป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดังเรื่องนายสุปปพุทธกุญฺฐ ผู้มีความเลื่อมใสศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดังนี้

วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทในพระวิหารเวฬุวัน นายสุปปพุทธะ ซึ่งเป็นโรคเรื้อน ยากจน เชิญใจ ได้ไปฟังธรรม นั่งอยู่ข้างท้ายของบริษัที่ เขาได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ประสงค์จะกราบทูลการบรรลุธรรมให้พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ แต่ไม่มีโอกาสเพราะบริษัทมีจำนวนหนาแน่นมาก จึงกลับไปที่อยู่ของตน ครั้นบริษัทกลับไปหมดแล้วเขาจึงได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกครั้ง ท้าวสักกะเทวราช ทราบเช่นนั้น ต้องการจะทดลองศรัทธาของเขา จึงได้เสด็จลงมาตรัสกับเขาว่า “สุปปพุทธะ ท่านเป็นคนขัดสน ท่านจงกล่าว คำว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่ พระพุทธเจ้าที่แท้จริง พระธรรมไม่ใช่พระธรรมที่แท้จริง พระสงฆ์ ไม่ใช่พระสงฆ์ที่แท้จริง พอกันทีกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ เราจะให้ทรัพย์มากมายนับประมาณไม่ได้แก่ท่าน” นายสุปปพุทธะถามว่า ท่านเป็นใคร ท้าวสักกะ ตอบว่า เราเป็นท้าวสักกะจอมเทพ นายสุปปพุทธะกล่าวว่า ท่านท้าวสักกะผู้ไม่มีหิริ ตามที่ท่านพูดว่า ข้าพเจ้าเป็นคนขัดสนยากจน แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ขัดสนจนธรรม ไม่ได้จนความสุขเลย ท่านไม่สมควรจะพูดเช่นนั้นกับข้าพเจ้า คนมีอริยทรัพย์สามารถมีความสุขได้ในสภาพที่คนอื่นเขารู้สึกเป็นทุกข์ ท้าวสักกะเมื่อไม่อาจจะให้นายสุปปพุทธะพูดอย่างนั้นได้ จึงเสด็จจากไปแล้วเข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบทูลถ้อยคำ ที่ได้ตอบกันให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ท้าวสักกะ บุคคลเช่นกับพระองค์เป็นจวนจวนร้อยหรือจวนพัน ก็ไม่สามารถจะให้ สุปปพุทธะพูดว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรมไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บรรลุสัจจะ เป็นพระอริยบุคคลแล้ว จะไม่ยอมละทิ้งพระรัตนตรัย เพราะเหตุแห่งทรัพย์ อวัยวะ และแม้แต่ชีวิตอย่างแน่อน เป็นผู้มีศรัทธาไม่คลอนแคลน ไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย

๗. สรณคมน์เศร้าหมอง

ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง หมายถึง การประพฤตินี้ไม่เหมาะสมต่อพระรัตนตรัยด้วยความไม่รู้ ด้วยความรู้แบบผิดๆ ด้วยความสงสัย และด้วยความไม่เอื้อเฟื้อในพระรัตนตรัยแม้ไตรสรณคมน์ไม่ขาด แต่ก็ยังเป็นเหตุทำให้ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง ดังนี้

๑. ความไม่รู้ คือ การไม่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้รู้แจ้งเห็นจริง การปฏิบัติแบบคิดเอง และการนำไปสอนคนอื่น โดยไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ความรู้แบบผิดๆ คือ การเรียนพระปริยัติธรรม แต่ไม่ยึดตามหลักพระไตรปิฎกตีความเอาตามความพอใจของตนแล้วนำไปสอนผู้อื่นความสงสัย คือ ความสงสัยในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น สงสัยว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงหรือไม่ พระธรรมให้ผลจริงหรือไม่ พระสงฆ์ปฏิบัติชอบจริงหรือไม่ทำบุญทำบาปแล้วมีผลจริงหรือไม่ ขาดิหรณ์ นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ เป็นต้น

๒. ความไม่เอื้อเฟื้อ คือ การไม่เคารพ หรือการไม่ให้ความสำคัญต่อพระรัตนตรัย ไม่เคารพพระพุทธเจ้า เช่น ตีเตียนพระพุทธเจ้า ตัดเศียรพระพุทธรูป ลักขโมยพระพุทธรูป เหยียบย่ำทำลายพระพุทธรูป เป็นต้น

๓. ไม่เคารพพระธรรม เช่น คัดค้านหลักธรรมคำสอน เหยียบย่ำทำลายหนังสือธรรมะ หรือสิ่งอื่นใดที่จารึกพระธรรม

๔. ไม่เคารพพระสงฆ์ เช่น ด่าว่าพระสงฆ์ ยุยงให้พระสงฆ์แตกกัน ไม่ทำบุญกับพระสงฆ์ และขัดขวางผู้อื่นไม่ให้ทำบุญกับพระสงฆ์ เป็นต้น

๘. ข้อยกเว้นสรณคณฺขาดหรือเศร้าหมอง

การขาดสรณคณฺ ของบุคคลผู้ถึงสรณคณฺอย่างนี้ มี ๒ อย่าง คือมีโทษและไม่มีโทษ การขาดสรณคณฺ เพราะการ ตาย ชื่อว่าไม่มีโทษ การขาดสรณคณฺเพราะหันไปนับถือศาสดาอื่น และประพฤติดิในพระศาสดา นั้น ชื่อว่า มีโทษ. การขาดแม้ทั้ง ๒ นั้น ย่อมมีแก่พวกปุถุชนเหล่านั้น สรณะของปุถุชนเหล่านั้น ย่อมชื่อว่าเศร้าหมอง เพราะประพฤติดิด้วยความไม่รู้ ความสงสัยและความรู้ผิด และเพราะประพฤดิไม่เอื้อเฟื้อเป็นต้น ในพระพุทธคุณทั้งหลาย ส่วนพระอริยบุคคลหาสรณะที่ขาดไม่ได้ และหาสรณะเศร้าหมองไม่ เหมือนอย่างที่เราได้กล่าวไว้ว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ [สัมมาทิวฐิ] จะพึงนับถือศาสดาอื่น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ส่วนพวกปุถุชน ยังไม่ถึงการขาดสรณะตราบใด ตราบนั้น ก็ยังชื่อว่าเป็นผู้มีสรณะไม่ขาด การขาดสรณะของปุถุชนเหล่านั้น ย่อมมีโทษ มีความเศร้าหมองและอานวยผลที่ไม่น่าปรารถนา การขาดสรณะที่ไม่มีโทษ ก็ไม่มีผล เพราะหาวิบากมิได้. ส่วนการไม่ขาดสรณะว่าโดยผล ก็ย่อมอานวยผลที่น่าปรารถนาอย่างเดียวกัน เหมือนอย่างที่เราได้กล่าวไว้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ชนเหล่านั้นละกายมนุษย์ไปแล้ว ก็จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ จักทำหมู่เทพให้บริบูรณ์ ดังนี้

๑. ข้อใด ไม่ใช่สาเหตุของการขาดสรณคณฺ ?

- ก. ความตาย ข. ทำร้ายพระศาสดา
ค. ความเมา ง. นับถือศาสดาอื่น

๒. คำว่า สรณะ หมายถึงอะไร ?

- ก. ไตรลักษณ์ ข. ไตรรัตน
ค. ไตรสิกขา ง. ไตรมาส

๓. ข้อใด ไม่มีโทษเพราะขาดสรณคณฺ ?

- ก. ตาย ข. ทำร้ายพระศาสดา
ค. นับถือศาสดาอื่น ง. ถูกทุกข้อ

๔. การตีเตียนพระรัตนตรัยทำให้ไตรสรณคณฺเป็นอย่างไร?

- ก. บกพร่อง ข. เศร้าหมอง
ค. ต่างปร้อย ง. ขาดลงทันที

๕. การขาดสรณคณฺ ย่อมไม่เกิดขึ้นในบุคคลประเภทใด ?

- ก. พระโสดาบัน ข. อุบาสก
ค. อุบาสิกา ง. บุคคลทั่วไป

๖. การถือสรณคณฺ หมายถึงข้อใด ?

- ก. ถือเอาเป็นที่พึ่ง ข. ยึดมั่นถือมั่น
ค. ถือเป็นอารมณ์ ง. ถืออุกฤษยาม

๗. คำว่าพุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ กล่าวถึงพระรัตนตรัยใด ?

- ก. พระพุทธเจ้า ข. พระธรรม
ค. พระสงฆ์ ง. ถูกทุกข้อ

๘. ในไตรสรณคมน์ พระธรรมหมายถึงข้อใด ?

- ก. พระพุทธเจ้า ข. คำสั่งสอน
ค. พระอริยสงฆ์ ง. ถูกทุกข้อ

๙. ข้อใด ทำให้ไตรสรณคมน์ขาด ?

- ก. เกิด ข. แก่
ค. เจ็บ ง. ตาย

บทที่ ๓ อุโบสถศีล

๑. อุโบสถศีล

ความหมายของอุโบสถศีล

อุโบสถศีล หมายถึง ศีลที่รักษาในวันอุโบสถ มาจากคำว่า อุโบสถ และ ศีล มีความหมายดังนี้

อุโบสถ หมายถึง การเข้าจำ หรืออยู่จำ เพื่อหยุดการงานทางโลก พักการงานทางบ้าน เป็นอุบายควบคุมกาย วาจา ใจให้สงบและขัดเกลากิเลส เป็นการเข้าอยู่ รักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์ ใช้ชีวิตตามวิถีพุทธด้วยวัตรปฏิบัติที่พิเศษยิ่งขึ้น ศีล หมายถึง เจตนาหรือความตั้งใจที่จะงดเว้นจากความชั่ว ความทุจริต สิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลาย มีค าแปลหลายอย่างตามรูปศัพท์ภาษาบาลี ดังนี้

๑. ศีล มาจากคำว่า “สิริระ” แปลว่า ยอด หมายถึงส่วนสูงสุด เพราะฉะนั้นผู้มีศีลจึงชื่อว่า เป็นยอดคน คือเป็นผู้ที่มีความสูงสุดด้วยการประพฤติปฏิบัติ เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นยอดคนนั้น แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การมีทรัพย์สิน อำนาจความรู้ หรือความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น แต่อยู่ที่ความบริสุทธิ์ของศีล ผู้มีศีลจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด อีกนัยหนึ่ง “สิริระ” ยังแปลว่า ศีระชะ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย บุคคลจะมีชีวิตอยู่ได้ต้องมีศีระชะ ถ้าไม่มีศีระชะก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ เหมือนคนไม่มีศีลจะมีชีวิตอยู่อย่างปกติไม่ได้

๒. ศีล มาจากคำว่า “สึละ” แปลว่า ปกติ โดยปกติของคนจะไม่ฆ่ากันไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงละเมิดในคู่ครองคนอื่นไม่พูดเท็จ และไม่เสพสิ่งเสพติดให้โทษ ถ้ากระทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามก็ชื่อว่าผิดปกติ

๓. ศีล มาจากคำว่า “สิตละ” แปลว่า เย็น บุคคลผู้มีศีล จะมีความเย็นกาย เย็นใจแม้ผู้ที่อยู่ใกล้ ก็ารู้สึกปลอดภัย เย็นกายเย็นใจไปด้วย ดุจร่มไม้ใหญ่ให้ความร่มเย็นแก่บุคคลผู้เข้าไปพักอาศัย

๔. ศีล มาจากคำว่า “สิวะ” แปลว่า ปลอดภัย บุคคลผู้มีศีล มีความปลอดภัยโล่งใจอยู่เป็นนิจ เพราะไม่มีเรื่องใดที่จะทำให้เดือดร้อนกังวลใจอันเกิดจากการกระทำของตน

ดังนั้น ศีล จึงเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลเข้าถึงความเป็นยอดคน เป็นบุคคลผู้สมบูรณ์แบบ มีความเป็นปกติ เป็นผู้ที่เย็นกาย เย็นใจ และมีชีวิตที่ปลอดภัย ปลอดภัยอยู่เสมอ

๒. การสมาทานอุโบสถศีล

ศีลอุโบสถและศีล ๘ ต่างก็มี ๘ สิกขาบทเท่ากัน ห้ามกระทำในเรื่องเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกัน ๓ ประการ คือ วิธีการสมาทาน วันเวลาในการรักษา และการขาดของศีล ดังนี้

๑. วิธีการสมาทาน

อุโบสถศีล มีวิธีการสมาทาน คำประกาศอุโบสถ และคำอาราธนา ดังนี้ เมื่อตั้งใจจะรักษาอุโบสถศีล ฟังตื่นนอนแต่เช้า ชำระร่างกายให้สะอาด ไปวัดที่ตนตั้งใจจะไปอยู่จำ เมื่อผู้รักษาอุโบสถศีลพร้อมแล้ว ฟังประกาศอุโบสถ ดังนี้ อชช โภจนโต ปกขสส อฏฐมีทิวโส (๑๔ คำ ให้อาหารว่า “จาตุททสีทิวโส” ๑๕ คำ ให้อาหารว่า “ปณฺณรสีทิวโส”) เอรูโป โข โภจนโต ทิวโส พุทฺเธน ภควตา ปณฺณุตตสส ธมมสฺสวนสส เจว ตทตถาย อุปาสกอุปาสิกานํ อุโปสธกมมสส จ กาลโ หิตี ฯ หนนท มยํ โภจนโต สพฺเพ อิตฺถ สมากตา ตสฺส ภควโต ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ปุชนตถาย อิมญจ รตฺตี อิมญจ ทิวสํ อุโปสธํ อุปวสีสสามาติ กาลปรัจเณทํ กตฺวา ตํ ตํ เวรมณิ อารมมณํ กริตฺวา อวิกฺขิตตจิตฺตา หุตฺวา สกกจฺจ อุโปสธงฺคานิ สมาธิเยยฺยาม อีทิสํ ทิ อุโปสธกกาลํ สมปตฺตานํ อมหากํ ชีวิตํ มา นิรตถกํ โหตุฯ

อนึ่ง ผู้ประสงค์จะรักษาอุโบสถศีลให้เต็มเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ฟังตื่นนอนก่อน

อรุณขึ้นของวันนั้น ฟังชำระร่างกายให้สะอาด ครั้นได้เวลารุ่งอรุณ ให้กล่าวคำบูชา พระรัตนตรัย เปล่งวาจาสมาทานอุโบสถด้วยตนเองก่อนว่า “อิมํ อฏฐงฺคสมนฺนาคตํ พุทฺธปญฺ ตตํ อุโปสธํ อิมญจ รตฺตี อิมญจ ทิวสํ สมมเทว อภีรทฺธิตํ สมาธิยาเม” หลังจากนั้นก็ไปสมาทานที่วัดอีกครั้งหนึ่ง คำอาราธนาอุโบสถศีลว่าดังนี้

มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสธํ ยาจาม

ทุติยมปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสธํ ยาจาม

ตติยมปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสธํ ยาจาม

ส่วนศีล ๘ ไม่มีคำประกาศ แต่มีวิธีการสมาทานและคำอาราธนา ดังนี้ คำอาราธนาศีล ๘ ว่าดังนี้

มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐ สीलานิ ยาจาม

ทุติยมปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐ สीलานิ ยาจาม

ตติยมปิ มยํ ภนฺเต ติสฺรเณน สห อฏฐ สीलานิ ยาจาม

๓. อุโบสถกาล

๒. วันเวลาในการรักษา

อุโบสถศีล มีวันพระเป็นแดนเกิดหรือเป็นวันรักษา คือรักษาได้เฉพาะวันพระหรือเนื่องด้วยวันพระเท่านั้น ตามวันเวลาที่กำหนด เช่น ปกติอุโบสถจะกำหนดรักษา ในวันพระ ๘ คำ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ แล้วต้องรักษาไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ คือมีเวลารักษาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คำว่า “วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง” นั้น ท่านกำหนดนับตั้งแต่อรุณขึ้นของวันที่รักษา ไปจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ เป็นต้น

ง. ต้องสมาทานรักษาที่วัด

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาอุโบสถสูตรว่า บุคคลผู้จะเข้าอยู่จำอุโบสถศีลนั้น พึงตั้งใจว่า พຼຽงนี้เราจักรักษอุโบสถ ตรวจตราการทำอาหาร เป็นต้น ตั้งแต่วันนี้ สิ่งการงานให้เรียบร้อยว่า ท่านทั้งหลายจงทำสิ่งนี้ และสิ่งนี้ เวลาเข้าตຼຽงในวันอุโบสถ พຼຽงเปล่งวาจาสมทานองค์อุโบสถ ในสำนักของภิกษุภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาก็ได้ ซึ่งเป็นผู้รู้จักลักษณะของศีลอุโบสถ ถ้าไม่รู้ภาษาบาลีพึงอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานอุโบสถที่พระพุทຼຽงเจ้าทรงบัญญัติไว้ เมื่อไม่มีผู้อื่นพึงอธิษฐานด้วยตนเองก็ได้ ในการอธิษฐานด้วยตนเองนั้น ให้ออกเสียงเปล่งวาจาด้วยเมื่อเข้าอยู่จำอุโบสถแล้ว ไม่ควรจัดแจงการงานใดๆ ที่เกี่ยวกับการเบียดเบียนผู้อื่น ควรให้เวลาผ่านไปด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ และบ าเพ็ญจิตภาวนา

ส่วนพระภิกษุจารย์อธิบายว่า ตั้งแต่สมาทานศีลแล้ว ผู้รักษาอุโบสถไม่ควรทำกิจการงานของชาวโลกอะไรอย่างอื่น ควรให้เวลาผ่านไปด้วยการฟังธรรม หรือมนสิการกรรมฐานบำเพ็ญจิตภาวนา เมื่อถึงวันอุโบสถ ๘ คำ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ผู้รักษาอุโบสถ นำภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดซึ่งอยู่ใกล้บ้าน หรือที่ตนศรัทธาเลื่อมใส หลังจากที่พระสงฆ์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว ฟังเริ่มกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยว่า

อิมิโน สกกาเรน พุทฺธํ อภิพูชยามิ

อิมิโน สกกาเรน ธมฺมํ อภิพูชยามิ

อิมิโน สกกาเรน สงฺฆํ อภิพูชยามิ

อรหํ สมมาสมพุทฺธํ ภควา พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ (กราบ)

สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมํ นมสฺสามิ (กราบ)

สุปฏิปนโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆํ นมามิ (กราบ)

อชช โภจนโต ปกขสส อญฺญมัตถิวิโส (๑๔ คำ ให้วา “จาตุททสีทิวโส” ๑๕ คำ ให้วา “ปณณรสีทิวโส”) เอวรฺอุโป โข โภจนโต ทิวโส พุทฺเธน ภควตา ปณณุตตสส ธมมสฺสวณสฺส เจว ตทตถาย อุปาสกอุปาสิกานํ อุโปสธกมมสฺส จ กาโล โหติ ฯ หนนท มยํ โภจนโต สพุเพ อิตฺถ สมากตา ตสฺส ภควโต ธมฺมานุธมฺมปฏิปัตติยา ปุชนตถาย อิมณจ รตฺติ อิมณจ ทิวสํ อุโปสธํ อุปวสีสฺสามาติ กาลปริจฺเฉทํ กตฺวา ตํ ตํ เวรมณํ อารมมณํ กริตฺวา อวิกขิตตจิตฺตา หุตฺวา สกุกจํ อุโปสธญฺจานิ สมาธิเยยฺยาม อีทิสํ ทิ อุโปสธกาลํ สมปตฺตานํ อมฺหากํ ชีวิตํ มา นิรตฺถกํ โหตุฯ

ข้าพเจ้า ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะได้สมาทานรักษาอุโบสถตามกาลสมัยพร้อมด้วยองค์ ๘ ประการ ให้สาธุชนที่จะตั้งจิตสมาทานทราบทั่วกันก่อนแต่จะสมาทาน ณ บัดนี้ ด้วยวันนี้ เป็นวันอัฐมิมิ ดิถีที่ ๘ (วันจาตุททสี ดิถีที่ ๑๔, วันปณณรสี ดิถีที่ ๑๕) แห่งปักษ์มาถึงแล้ว ก็แล้ววันเช่นนี้ เป็นกาลที่จะฟังธรรมและทำการรักษาอุโบสถ เพื่อประโยชน์แห่งการฟังธรรม บัดนี้ ขอทูลอ้อนยิ่งใหญ่ว่า ตั้งจิตสมาทานอุโบสถ จงเกิดมีแก่เราทั้งหลาย บรรดาประชุม ณ ที่นี้ เราทั้งหลายพึงมีจิตยินดีว่าจะรักษาอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ณ เวลานั้นแล้ว จงตั้งจิตคิดงดเว้นไกลจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป คือฆ่าสัตว์เองและใช้ให้คนอื่นฆ่า ๑ เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ คือลักและฉ้อ และใช้ให้ลักและฉ้อ ๑ เว้นจากพรหมจรรย์ ๑ เว้นจากพูดคำเท็จคำไม่จริงและล่อลวงอำพรางทำนุผู้อื่น ๑ เว้นจากดื่มกินซึ่งสุราเมรัย สารพัด น้ำกลั่นน้ำดอง อันเป็นของให้ผู้ดื่มแล้วเมา ซึ่งเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตั้งแต่พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงเวลาอรุณขึ้นใหม่ ๑ เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรี และดูการเล่นบรรดาเป็นข้าศึกแก่กุศล และตัดทรวงระเบียบดอกไม้ ลูบไล้ทาตัวด้วยของหอม เครื่องย้อมเครื่องแต่ง และประดับร่างกายด้วยเครื่องอาภรณ์วิจิตรงดงามต่างๆ ๑ เว้นจากนั่งนอนเหนือที่นึ่งที่นอนอันสูงมีเตียงตั้งเท้าสูงกว่าประมาณ และที่นึ่งที่นอนอันใหญ่ภายในมีนุ่นและสำลี และเครื่องลาดอันวิจิตรงดงาม ๑ จงทำความเว้นองค์ที่จะพึงเว้น ๘ ประการนี้เป็นอารมณ์ อย่ามีจิตฟุ้งซ่านส่งไปในที่อื่น จงสมาทานองค์อุโบสถ ๘ ประการนี้โดยเคารพเถิด เพื่อบูชาพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้านั้นด้วยข้อปฏิบัติอย่างยิ่งตามกำลังของเราทั้งหลายซึ่งเป็นคฤหัสถ์ ชีวิตแห่งเราทั้งหลายเป็นมาจนถึงวันอุโบสถนี้ จงอย่าล่องไปปราศจากประโยชน์เลย

๓. กล่าวคำขออุโบสถศีล

คำอาราธนาอุโบสถศีล พร้อมกันดังนี้

มยฺ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อญฺญํคสมฺนํนาคํ อุโปสถํ ยาจาม
 ทุติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อญฺญํคสมฺนํนาคํ อุโปสถํ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต ติสฺรณฺน สห อญฺญํคสมฺนํนาคํ อุโปสถํ ยาจาม
 เสร็จแล้ว พึงตั้งใจรับสรณคมน์และอุโบสถศีลโดยเคารพ โดยว่าตามพระสงฆ์ ดังนี้

๔. กล่าวคำรับสรณคมน์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

เมื่อพระสงฆ์ว่า ติสฺรณคมฺณํ นิฏฺฐิตํ พึงรับพร้อมกันว่า อาม ภนฺเต ต่อจากนั้น

๕. กล่าวคำสมาทานอุโบสถศีล

พึงรับอุโบสถศีลทั้ง ๘ ข้อ ดังนี้

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

อทินฺนาทนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

อพฺรหมจฺริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

มุสาวาหา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

สุราเมรยมฺขุขปมาทญฺญานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

วิกาลโกชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสฺสณฺมาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑปนวิภูสณฺญานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

อุจฺจาตยณฺมหาตยนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

เมื่อรับศีลจบแล้ว พึงกล่าวตามพระสงฆ์ว่า อิมํ อญฺญํคสมฺนํนาคํ พุทฺธปฺลย ตตํ อุโปสถํ อิมฺลจ รตฺตี
 อิมฺลจ ทิวสํ สมฺมเทว อภิรทฺชิตํ สมาธิยามิ

ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะกล่าวต่อไปว่า อิมานิ อฏฐ ลิกขาปทานิ อุโปสถศีลวเสน สาธุกัมมตฺวา อปฺปมาเทน รกฺขิตพฺพานิ ให้รับพร้อมกันว่า อาม ภนฺเต

ต่อจากนั้น พระสงฆ์จะกล่าวสรุปอานิสงส์ของศีลต่อไปว่า

สีเลน สุคฺติ ยนฺติ สีเลน โภคสมปทา

สีเลน นิพฺพุติ ยนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย

จบพิธีสมาทานอุโบสถศีลเพียงเท่านี้ ต่อจากนั้น พึงตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาหรือมนสิการกรรมฐานบำเพ็ญจิตภาวนาต่อไป เมื่อรักษาครบเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่งหรือตามที่กำหนดแล้ว การรักษาศีลอุโบสถก็สิ้นสุดลง

หลักการใช้คำว่า มิ หรือ มะ ในการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย คำมัสการพระรัตนตรัย คำอาราธนาศีล และคำสมาทานศีล เป็นต้น ให้คำนึงถึงคำกิริยาซึ่งจะบ่งบอกถึงการกระทำของผู้กล่าวว่า เป็นการกระทำเฉพาะตน หรือเป็นการกระทำร่วมกัน โดยมีหลักการใช้ดังนี้

๑. คำว่า “มิ” ให้ใช้ในกรณีที่เป็นการกระทำเฉพาะตน ไม่สามารถให้คนอื่นกระทำแทนได้ เช่น อภิပ္พชยามิ อภิวาเทมิ นมสฺสามิ นมามิ สมาทียามิ เป็นต้น

๒. คำว่า “มะ” ให้ใช้ในกรณีที่เป็นการกระทำร่วมกัน เช่น ยาจาม กโรม เส เป็นต้น

บทที่ ๕ พฤติกรรมการรักษาศีลอุโบสถ

๑. โคปาลกอุโบสถ

ประเภทของอุโบสถศีล

อุโบสถศีลนั้น แบ่งประเภทตามระยะเวลาของการรักษา มี ๓ ประเภท คือ

๑. ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษากันตามปกติ เฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่งอย่างที่อยู่อาศัยอุบาสกอุบาสิการักษากันอยู่ทุกวันนี้ มีเดือนละ ๔ วัน คือ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ วันแรม ๑๔ ค่ำ หรือวันแรม ๑๕ ค่ำ คำว่า “วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง” นั้นท่านกำหนดนับตั้งแต่อรุณขึ้นของวันที่รักษา ไปถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ ซึ่งผู้รักษาพึงคำนึงถึงข้อกำหนดเวลาเช่นนี้ด้วย เพื่อจะได้รักษาให้เต็มวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง

๒. ปฏิชาครอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาเป็นพิเศษกว่าปกติ คือ รักษาคราวละ ๓ วัน คือ วันรับ วันรักษา และวันส่ง เช่นจะรักษาอุโบสถวัน ๘ ค่ำ จะต้องรับมาแต่รุ่งอรุณของวัน ๗ ค่ำ รักษาในวัน ๘ ค่ำ และส่งไปจนถึงวัน ๙ ค่ำ จบถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ในวัน ๑๐ ค่ำนั่นเอง จึงครบตามเวลาที่กำหนด

๓. ปาฏิหาริย์อุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่ต้องเข้าอยู่รักษาติดต่อกันอย่างต่ำ ๑ ปักษ์อย่างสูงรักษาตลอด ๔ เดือน ตลอดฤดูฝน ปาฏิหาริย์อุโบสถ เรียกอีกอย่างว่า นิพัทธอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ต้องรักษาติดต่อกันเป็นระยะเวลายาว โดยมีกำหนดระยะเวลาการเข้าอยู่รักษา ๔ ระดับ คือ

๓.๑ ระดับต่ำ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๑ ปักษ์ นับตั้งแต่วันออกพรรษาแรกเป็นต้นไปจนครบ ๑ ปักษ์ คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑

๓.๒ ระดับกลาง ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๑ เดือนติดต่อกัน นับแต่วันออกพรรษาแรกเป็นต้นไปจนครบ ๑ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

๓.๓ ระดับสามัญ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๓ เดือนติดต่อกัน ตลอดพรรษา นับแต่วันเข้าพรรษาจนถึงวันออกพรรษา คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

๓.๔ ระดับสูง ต้องอยู่รักษาอุโบสถ ๔ เดือนติดต่อกัน ตลอดฤดูฝน นับแต่วัน เข้าพรรษาเป็นต้นไปจนครบ ๔ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

การรักษาอุโบสถศีลนี้ ยึดถือปฏิบัติตามคตินิยมของคนอินเดียในสมัยนั้น ดังเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ ภิกษุอยู่จำพรรษา โดยปรารภการปฏิบัติของปริพาชกอัญญเดียรธีย์ โดยในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร พระนครราชคฤห์พระองค์ยังมิได้ทรงบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษา ภิกษุทั้งหลาย เทียวจาริกไปตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน คนทั้งหลายจึงเพ่งโทษติเตียน โพนทะนาว่า ไฉน พระสมณะ เชื้อสายศากยบุตร จึงได้เทียวจาริกไปอย่างนี้ เหยียบย่ำ ข้าวกล้าที่เขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิต ทำสัตว์เล็กๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า ก็พวกปริพาชกอัญญเดียรธีย์ ผู้กล่าวธรรมอันต่ำทราม ยังพักอาศัยอยู่ประจำ ตลอดฤดูฝน ภิกษุทั้งหลาย จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระพุทธองค์ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงธรรมแก่ ภิกษุทั้งหลาย ปรารภเหตุนี้แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อยู่จำพรรษา ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายคิดว่า พวกเราพึงจำพรรษาเมื่อไรหนอ จึงทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้จำพรรษาในฤดูฝน นี่เป็นคตินิยมของคนอินเดียในสมัยนั้น การรักษาปาฏิหาริยอุโบสถ อาจเกี่ยวเนื่องกับคตินิยมนี้ได้ กล่าวคือเมื่อภิกษุพากันจำพรรษาในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน ในส่วนของฆราวาส ผู้เป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ควรจะอยู่จำพรรษาเช่นเดียวกัน ซึ่งไม่ใช่เป็นการอยู่จำพรรษา แต่เป็นการอยู่จำอุโบสถโดยให้สมาทานสิกขาบท ๘ ข้ออย่างเคร่งครัด จึงเป็นที่มาของการรักษาปาฏิหาริยอุโบสถซึ่งต้องใช้เวลาอยู่จำถึง ๓-๔ เดือน ด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน ดังกล่าวเกรงว่าจะรักษาให้บริสุทธิ์ได้ยาก จึงกำหนดให้อยู่จำอุโบสถจำนวน ๓ วัน ที่เรียกว่า ปฏิภาครอุโบสถ และให้เหลือเพียง ๑ วัน กับ ๑ คืน ที่เรียกว่า ปกติอุโบสถ และปัจจุบันนี้อุโบสถที่รักษากันทั่วไปก็คือปกติอุโบสถ เพราะเป็นการรักษาได้ง่าย เนื่องจากการเป็นช่วงระยะเวลาสั้น

๑. อุโบสถประเภทใด คนนิยมสมาทานรักษาในวันพระ ?

ก. ปฏิภาครอุโบสถ ข. ปกติอุโบสถ

ค. ปาฏิหาริยอุโบสถ ง. ถูกทุกข้อ

๒. อุโบสถประเภทใด กำหนดให้รักษากันวันหนึ่งคืนหนึ่ง ?

ก. ปกติอุโบสถ ข. ปฏิภาครอุโบสถ

ค. ปาฏิหาริยอุโบสถ ง. นิพัทธอุโบสถ

๓. อุโบสถประเภทใด กำหนดให้รักษาราวละ ๓ วัน ?

ก. โคปาลกอุโบสถ ข. ปฏิภาครอุโบสถ

ค. อริยอุโบสถ ง. นิพัทธอุโบสถ

๔. นิพัทธอุโบสถ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอะไร ?

ก. ปาฏิหาริยอุโบสถ ข. โคปาลกอุโบสถ

ค. อริยอุโบสถ ง. นิคคณฐอุโบสถ

๕. อุโบสถประเภทใด กำหนดให้รักษาได้นานถึง ๔ เดือน ?

ก. โคปาลกอุโบสถ ข. ปาฏิหาริยอุโบสถ

ค. ปกติอุโบสถ ง. อริยอุโบสถ

๖. วันรับ วันรักษา และวันส่ง เป็นวันกำหนดให้รักษาอุโบสถใด ?

ก. ปกติอุโบสถ ข. ปฏิภาครอุโบสถ

ค. ปาฏิหาริยอุโบสถ ง. อริยอุโบสถ

๗. การถือศีลอุโบสถ เพื่อประโยชน์อะไร ?

ก. เพื่อหยุดพักผ่อนของฆราวาส

ข. เพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

ค. เพื่อสวดปาติโมกข์ทุกวันพระ

ง. เพื่อพระสงฆ์ทำอุโบสถกรรม

๘. อสังกรรมเป็นข้อห้ามแก่พรหมจรรย์ คืออะไร ?

ก. ความตาย ข. การล่วงประเวณี

ค. ความแก่ ง. ความพลัดพราก

๙. การรักษาอุโบสถศีล จัดเข้าในศาสนพิธีในข้อใด ?

ก. บุญพิธี ข. กุศลพิธี

ค. ทานพิธี ง. ปกิณกะ

๓๕. ปาฏิหาริย์อุโบสถ กำหนดให้สมาทานรักษานานเท่าไร ?

- ก. วันหนึ่งคืนหนึ่ง ข. คราวละ ๓ วัน
ค. ตลอด ๓ เดือน ง. คราวละ ๘ เดือน

๓๖. ข้อใด ไม่ใช่ศีลอุโบสถ ?

- ก. ไม่ใช้น้ำหอม ข. ไม่จับเงินทอง
ค. ไม่ดูละครโฆษณานั่ง ง. ไม่นั่งที่นั่งสูงใหญ่

๓๗. ในปัญจอุโบสถชาดก ใครรักษาอุโบสถเพื่อระงับความเสียใจ ?

- ก. ฤๅษี ข. นกพิราบ
ค. หมี ง. สุนัขจิ้งจอก

๓๘. ข้อใด เป็นเหตุให้การถือศีลอุโบสถมีผลน้อย ?

- ก. จับเงินทอง ข. ถือศีลที่บ้าน
ค. หงุดหงิดฟุ้งซ่าน ง. สมาทานเอง

๓๙. เมื่อถึงวันอุโบสถ ใครสมาทานรักษาศีลอุโบสถ ?

- ก. เจ้าอาวาส ข. พระลูกวัด
ค. สามเณร ง. สาธุชนทั่วไป

๔๐. ผู้ถือศีลอุโบสถ พึงมีความเชื่ออย่างไร ?

- ก. เชื่อกรรม ข. เชื่อบาปบุญ
ค. ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว ง. ถูกทุกข้อ

๔๑. ข้อใด ผู้สมาทานรักษาศีลอุโบสถพึงกระทำ ?

- ก. เล้าซาดก ข. แต่งหน้า
ค. ฟังละครวิทยุ ง. เปิดกรูของเก่า

๔๒. คำว่า “ ไม่หลงโลก ” ในอุโปสถสูตร หมายถึงศีลข้อใด ?

- ก. งดฆ่าสัตว์ ข. งดลักทรัพย์
ค. งดพูดเท็จ ง. งดดื่มน้ำเมา

๔๓. คำประกาศอุโบสถ กำหนดให้ทำต่อจากขั้นตอนใด ?

- ก. บูชาพระรัตนตรัย ข. รับสรณคมน์
ค. อาราธนาศีล ง. สมาทานศีล

๔๔. กิจกรรมใด ไม่เหมาะสมแก่ผู้สมาทานรักษาศีลอุโบสถ ?

- ก. ไหว้พระสวดมนต์ ข. ท่องบ่นภาวนา
ค. อ่านตำราหมอดู ง. เรียนรู้พระสูตร

๔๕. “ ข้าพเจ้าขอบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเครื่องสักการะนี้ ” เป็นคำกล่าวอยู่ในขั้นตอนใด ?

- ก. คำบูชาพระรัตนตรัย ข. คำประกาศอุโบสถ
ค. คำรับสรณคมน์ ง. คำอาราธนาศีล

๔๖. ผู้สมาทานรักษาศีลอุโบสถ พึงปฏิบัติตนอย่างไร ?

- ก. งดเว้นการทำบาปกรรม ข. ทำแต่บุญกุศล
ค. ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ง. ถูกทุกข้อ

๔๗. การรับว่าจะตั้งใจปฏิบัติตามศีลที่พระให้นั้น เรียกว่าอะไร ?

- ก. อธิษฐานศีล ข. อาราธนาศีล
ค. สมาทานศีล ง. ถือศีลอด

๔๘. ศีลอุโบสถที่สมาทานคราวเดียวพร้อมกัน หากข้อใดข้อหนึ่งขาดจะมีผลต่อข้ออื่นอย่างไร ?

- ก. ขาดบางข้อ ข. ขาดทีละข้อ
ค. ขาดทั้งหมด ง. ไม่ขาดทั้งหมด

๔๙. คนไม่รู้ภาษาบาลี แต่มีศรัทธาถือศีลอุโบสถ พึงสมาทานด้วยวิธีใด ?

- ก. กล่าวตามหัวหน้า ข. กล่าวภาษาไทย
ค. อธิษฐานเอาเอง ง. ถูกทุกข้อ

๕๐. เมื่อรักษาศีลอุโบสถครบตามกำหนดแล้ว พึงปฏิบัติอย่างไร ?

- ก. กล่าวคำลาพระรัตนตรัย ข. กล่าวคำลาศีล
ค. กล่าวคำลาสิกขา ง. การสมาทานสิ้นสุดเอง

๕๑. ข้อใด อุโบสถศีลต่างจากศีล ๕ ?

- ก. กำหนดเวลารักษา ข. ไม่กำหนดเวลารักษา
ค. เป็นพื้นฐานของมนุษย ง. ไม่ใช่พุทธบัญญัติ

๕๒. แวนที่มัวหมองทำให้ใสได้โดยทำความสะอาด แต่ใจที่เศร้าหมองนั้นต้องทำอะไร ?

- ก. อย่าใจร้อน ข. อย่าอนใจ
ค. ให้นึกถึงศีล ง. ให้กินข้าวได้

๕๓. แม้ทรัพย์ของตนเอง ก็ทำให้ผิดศีลข้อที่ ๒ ได้ ตรงกับข้อใด ?

- ก. ยืมของไม่ส่งคืน ข. หลบเลี่ยงภาษี
ค. รับซื้อขายของโจร ง. บุกรุกพื้นที่อุทยาน

๕๔. คำว่า “ ศีลช่วยทำให้รอด ” มีความหมายตรงกับข้อใด ?

- ก. ศีลสร้างสวรรค์แก่มนุษย์
ข. ศีลสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์

- ค. ศีลสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์
ง. ศีลสร้างความรุ่งเรืองแก่มนุษย์

๕๕. ทรัพย์ชนิดใด โจรลักไปไม่ได้ ?

- ก. อริยทรัพย์ ข. ทรัพย์แผ่นดิน
ค. สังหาริมทรัพย์ ง. อสังหาริมทรัพย์

ปัญญาโปลศึกษาว่าด้วย นักพิราบ

พระศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงพระปรารภอุบาสก ๕๐๐ ผู้รักษาอุโบสถ ตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปโปสสุโกทานิ ตฺวํ กโปตฺตํ ดังนี้.

มีเรื่องย่อว่า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเหนือพระพุทธรูปอันอันอลงกต ท่ามกลางบริษัทสี่ ในธรรมสภา ทอดพระเนตรดูบริษัทด้วยพระหฤทัยอันอ่อนโยน ทรงทราบว่า วันนี้เทศนาจักตั้งเรื่องขึ้น เพราะอาศัยถ้อยคำแห่งพวกอุบาสกเป็นเหตุ จึงตรัสเรียกพวกอุบาสกมาตรัสถามว่า ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย พวกเธอพากันบำเพ็ญวัตรแห่งผู้รักษาอุโบสถหรือ

ครั้นอุบาสกเหล่านั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ตรัสว่า พวกเธอกระทำดีแล้ว อันอุโบสถนี้เป็นเชื้อสายแห่งหมู่บัณฑิตแต่ครั้งก่อน ที่จริงบัณฑิตแต่ครั้งก่อนพากันอยู่จำอุโบสถเพื่อชมกิเลสมีรากะเป็นต้น

อุบาสกเหล่านั้นพากันกราบทูลอาราธนา ทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล ได้มีประเทศอันเป็นดงนารีนรมย์ยิ่งนักอยู่ระหว่างพรมแดนแห่งแคว้นทั้งสาม มีแคว้นมคธเป็นต้น. พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลในแคว้นมคธ เจริญวัยแล้ว ละกามทั้งหลาย ปลีกตนเข้าไปสู่ดงนั้น สร้างอาศรมบถวชเป็นฤๅษี พำนักอาศัยอยู่.

ก็ในที่ไมไกลอาศรมของท่าน นักพิราบกับภรรยาอาศัยอยู่ที่เชิงแห่งหนึ่ง งูอาศัยที่จอมปลวกจอมหนึ่ง ที่ละเกาะป่าแห่งหนึ่งมาจิ้งจอกอาศัยอยู่ ที่ละเกาะป่าอีกแห่งหนึ่งเล่าหมีอาศัยอยู่.

ทั้งสี่สัตว์เหล่านั้นต่างก็เข้าไปหาพระฤๅษีฟังธรรมตามกาลอันเป็นโอกาส.

อยู่มาวันหนึ่ง นักพิราบกับภรรยาออกจากรังไปหากิน เหยี่ยวตัวหนึ่งจับนางนักพิราบตัวบินไปข้างหลัง นักพิราบนั้นแล้วบินหนีไป นักพิราบได้ยินเสียงร้องของนางนักพิราบนั้น เหลียวกลับมามองดู เห็นนางนักพิราบนั้น กำลังถูกเหยียวนั้นโฉบไป. ฝ่ายเหยี่ยวเล่าก็ฆ่านางนักพิราบนั้นทั้งๆ ที่กำลังร้องอยู่นั้นเองตาย แล้วจิกกินเสีย. นักพิราบกลุ้มใจ เพราะพลัดพรากจากนางนกนั้น ดำริว่า ความรักนี้ทำให้เราลำบากเหลือเกิน คราวนี้เรายังข่มความรักไม่ได้แล้ว จักไม่ขอออกไปหากิน. มันตัดขาดทางโคจรเลยไปสู่สำนักพระดาบส สมาทานอุโบสถเพื่อชมรากะนอนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

กล่าวถึงงูคิดจักแสวงหาเหยื่อ ออกจากที่อยู่ เทียวแสวงหาเหยื่อในสถานเป็นที่เทียวไปของแม่โคใน บ้านชายแดน. ครั้งนั้น โคว์อันเป็นมงคล ขาวปลอดของนายอำเภอ กินหญ้าแล้วก็คุงเข้าที่เชิงจอมปลวกแห่งหนึ่ง เอาเขาชีวิตินเล่นอยู่. งูเล่าก็กลัวเสียงฝีเท้าของแม่โคทั้งหลาย เลื้อยไปเพื่อจะเข้าจอมปลวกนั้น. ที่นั้นโคผู้ก็เหยียบมันด้วยเท้า มันโกรธโคนั้นจึงกัดโคผู้ถึงสิ้นชีวิตตราบนั้นเอง. พวกชาวบ้านได้ยินข่าวว่าโคผู้ตายแล้ว ทุกคนพากันมารวมกัน ร้องไห้บูชาโคผู้ตัวนั้นด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น พากันชูดหลุมฝังแล้วหลีกไป. เวลาพวกนั้นพากันกลับแล้ว งูก็เลื้อยออกมาคิดว่า เราอาศัยความโกรธฆ่าโคผู้ตัวนี้เสีย ทำให้มหาชนพากันเศร้าโศก ที่นี้เราข่มความโกรธนี้ไม่ได้แล้ว จักไม่ออกหากินละกลับไปสู่อาศรมนั้น นอนสมาทานอุโบสถเพื่อชมความโกรธ.

ฝ่ายมาจิ้งจอกเทียวแสวงหาอาหาร เห็นข้างตายตัวหนึ่ง ดีใจว่า เราได้เหยื่อชิ้นใหญ่แล้ววิ่งไปกัดทิ้งวงได้เป็นเหมือนเวลากัดเสา ไม่ได้ความยินดีที่ตรงวงนั้น กัดงาต่อไปได้เป็นอย่างดีแะแท่นหิน บริ้เข้ากัดท้องได้เป็นอย่างกระดัง ตรงเข้ากัดหางได้เป็นอย่างดีกัดสาก กรากเข้ากัดช่องทวารหนักได้เป็นเหมือนกับขนมหวาน. มันตั้งหน้าขย้าอยู่ด้วยอำนาจความโลภ เลยเข้าไปภายในท้อง เวลาหิวก็กินเนื้อในท้องนั้น เวลากระหายก็ดื่มเลือด เวลานอนก็นอนทับไส้และปอด.

มันคิดว่าทั้งข้าวทั้งน้ำมีเสร็จแล้วในที่นี้ทีเดียว กูจักทำอะไรในแห่งอื่นเล่า แสนร์นรมย์อยู่ในท้องช้างนั้น
แห่งเดียวไม่ออกข้างนอกเลย คงอยู่ในท้องช้างเท่านั้น.

จำเนียรกาลต่อมา ชากช้างก็แห้งด้วยลมและแดด ช่องทวารหนักก็ปิด หมาจึงจอกนอนอยู่ภายในท้อง
กลับมีเนื้อและเลือดน้อย ร่างกายผ่ายผอมมองไม่เห็นทางออกได้. ครั้นวันหนึ่ง เมฆมิใช่ฤดูกาลให้ฝนตก
ช่องทวารหนักชุ่มชื้นอ่อนตัวปรากฏช่องให้เห็น. หมาจึงจอกพอเห็นช่องคิดว่า กูลำบากนานนัก ต้องหนีออกช่องนี้
จึงได้ แล้วเอานิ้วดันช่องทวารหนัก. เมื่อมันมีสรีระยุบตันออกจากที่แคบโดยเร็ว ขนเลยติดอยู่ที่ช่องทวารหนัก
หมด มันมีตัวลื่นเหมือนจาวตาลหลุดออกมาได้. มันคิดว่า เพราะอาศัยความโลภ กูต้องเสวยทุกซี้ ที่นี้กูข่มความ
โลภไม่ได้จักไม่ขอหากินละ ไปสู่อาศรมนั้น สมาทานอุโบสถ เพื่อข่มความโลภนอนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง.

กล่าวถึงหม้อออกจากป่าแล้ว ถูกความอยากยิ่งครอบงำจึงไปสู่บ้านชายแดนในแคว้นมัลละ. พวก
ชาวบ้านได้ยินว่าหมาแล้ว ต่างถือธนูและพลองเป็นต้นพากันออกไปล้อมละเมาะที่หมอนั้นเข้าไป. มันรู้ว่าถูก
มหาชนล้อมไว้ จึงออกหนี เมื่อมันกำลังหนีอยู่นั้นเอง ผุ่งชนพากันยิงด้วยธนูตีด้วยพลอง มันหัวแตกเลือดไหลอาบ
ไปที่อยู่ของตน ได้คิดว่า ทุกซี้เกิดเพราะอำนาจความโลภ คือความอยากยิ่งของกู ที่นี้กูข่มความโลภคือความ
อยากยิ่งนี้ไว้มิได้แล้วจักไม่หากินละ ไปสู่อาศรมนั้น สมาทานอุโบสถเพื่อข่มความอยากยิ่ง หมอบอยู่ ณ ที่ควรส่วน
หนึ่ง.

ฝ่ายดาบสเล่าก็อาศัยชาติของตน ตกไปในอำนาจมานะ ไม่สามารถจะยังฉนวนให้บังเกิดได้. ครั้งนั้น
พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งทราบความที่ดาบสนั้นมีมานะ ดำริว่า สัตว์ผู้นี้มีใจอื่นเลย ที่แท้เป็นหน่อเนื้อแห่ง
พระพุทธเจ้า จักบรรลुความเป็นพระสัมพัญญในกัลป์นี้เองแหละ เราต้องกระทำการข่มมานะของสัตว์นี้เสียแล้ว
กระทำให้สมบัติบังเกิดจึงได้ จึงมาจากป่าหิมพานต์ตอนเหนือ ขณะเมื่อดาบสนั้นกำลังนอนอยู่ในบรรณศาลา
นั่นเอง นั่งเหนือแผ่นกระดานหินของดาบสนั้น.

ดาบสนั้นออกมาเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั่งเหนืออาสนะของตน ก็ชื่นใจเพราะความมีมานะ บริ้เข้าไป
ไปหาท่านแล้วตบมือตวาดว่า ฉิบหายเถิด ไอ้ถ่อย ไอ้กาลกรณิ ไอ้สมณะหัวโล้น มึงมานั่งเหนือแผ่นกระดานของ
กูทำไม.

ครั้งนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นกล่าวกะท่านว่า พ่อคนดี เหตุไร พ่อจึงมีแต่มานะ ข้าพเจ้าบรรลुปัจเจก
พุทธญาณแล้วนะในกัลป์นี้เอง พ่อจักเป็นพระสัมพัญญพระพุทธเจ้า พ่อเป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้านะ พ่อ
บำเพ็ญบารมีมาแล้วรอกาลเพียงเท่านี้ ช้างหน้าผ่านไป จักเป็นพระพุทธเจ้า พ่อดำรงในความเป็นพระพุทธเจ้าจัก
มีชื่อว่า สิทธิตถะ บอกรามตระกูลโคตรและพระอัครสาวกเป็นต้นแล้วได้ประทานโอวาทว่า พ่อยังจะมัวเอาแต่
มานะ เป็นคนหยาบคาย เพื่ออะไรเล่า นี่ไม่สมควรแก่พ่อเลย.

ดาบสนั้นแม้เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ยังคงไม่ไหวท่านอยู่นั่นเอง มีหน้าซำไม่ถามเสียด้วยว่า ข้าจัก
เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อไร. ครั้นพระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า เธอไม่รู้ถึงความใหญ่หลวงแห่งชาติและความใหญ่โต
แห่งคุณของเรา หากเธอสามารถก็จงเที่ยวไปในอากาศเหมือนเรา แล้วเหาะไปในอากาศโปรยฝุ่นที่เท้าของตนลง
ในมณฑลขุภาของดาบสนั้น ไปสู่หิมพานต์ตอนเหนือดังเดิม.

พอท่านไปแล้ว ดาบสถึงสลดใจคิดว่า ท่านผู้นี้เป็นสมณะเหมือนกัน มีสรีระหนักไปในอากาศได้ ดุจปุยนุ่น
ที่ทิ้งไปในช่องลม เพราะถือชาติเรามาได้กราบเท้าทั้งคู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าเห็นปานฉะนี้ มีหน้าซำไม่ถาม
เสียด้วยว่า เราจักเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อไร ขึ้นชื่อว่าชาตินี้จักกระทำให้ได้ ศีลและจรณะเท่านั้นเป็นใหญ่ในโลกนี้
ก็แต่ว่ามานะของเรานี้แลจำเรียมอยู่จักพาไปหาหนทางได้ ที่นี้เรายังข่มมานะนี้มิได้แล้วจักไม่ไปหาผลาผล เข้าสู่

บรรณศาลาสมาทานอุโบสถเพื่อข่มมานะเสีย นั่งเหนือกระดานเรียบเป็นกุลบุตรผู้มีญาณใหญ่ ข่มมานะเสียได้ เจริญกุศล ยังอภิญญาและสมาบัติ ๘ ให้บังเกิดได้แล้ว จึงออกไปนั่งที่แผ่นกระดานหินท้ายที่จงกรม.

ครั้งนั้น สัตว์มีนกพิราบเป็นต้นพากันเข้าไปหาท่าน ไหว้แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง พระมหาสัตว์จึงถามนกพิราบว่า ในวันอื่นๆ เจ้าไม่ได้มาเวลานี้ เจ้าคงไม่ได้หาอาหาร ในวันนี้เจ้าเป็นผู้รักษาอุโบสถหรือไหนเล่า. นกพิราบกราบเรียนว่า ขอรับกระผม.

ครั้งนั้น เมื่อท่านจะถามมันว่าด้วยเหตุไรเล่า กล่าวคาถาเป็นประณมว่า

ดูก่อนนกพิราบ เพราะเหตุไร บัดนี้เจ้าจึงมีความขวนขวายน้อย ไม่ต้องการอาหาร อดกลั้นความหิว กระหาย มารักษาอุโบสถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปโปสสุโก ได้แก่ ผู้ปราศจากความอาลัย.

บทว่า น ตว ความว่า วันนี้ท่านไม่มีความต้องการด้วยโภชนะ.

นกพิราบได้ฟังดังนั้นแล้ว ได้กล่าว ๒ คาถาว่า

แต่ก่อนนี้ข้าพเจ้าบินไปกับนางนกพิราบ เราทั้งสองชื่นชมยินดีกันอยู่ในป่าประเทศนั้น ทันทันนั้นเหยี่ยวได้โฉบนางนกพิราบไปเสีย ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากนางไป แต่จำต้องพลัดพรากจากนาง

เพราะพลัดพรากจากนาง ข้าพเจ้าได้แสวงเวทนาทางใจ เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงรักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่าความรักอย่าได้กลับมาหาเราอีกเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รมาม ความว่า พวกเราย่อมยินดีด้วยความยินดีในกาม.

บทว่า สาธุณโก แปลว่า นกเหยี่ยว.

เมื่อนกพิราบแถลงอุโบสถกรรมของตนแล้ว

พระมหาสัตว์จึงถามผู้เป็นต้นทีละตัวๆ แม้สัตว์เหล่านั้นก็พากันแถลงความจริง.

เมื่อจะถามผู้ ท่านกล่าวว่า

ดูก่อนผู้ไปไม่ตรง เลื้อยไปด้วยอก มีลิ้น ๒ ลิ้น เจ้ามีเขี้ยวเป็นอาวุธ มีพิษร้ายแรง เพราะเหตุไร เจ้าจึงอดกลั้นความหิวกระหายมารักษาอุโบสถ.

งูกล่าวว่า

โคของนายอำเภอกำลังเปลี่ยน มีหนอกกระพือ มีลักษณะงาม มีกำลัง มันได้เหยียบข้าพเจ้า ข้าพเจ้าโกรธจึงได้กัดมัน มันก็ถูกทุกขเวทนาครอบงำ ถึงความตาย ณ ที่นั้น ลำดับนั้น ชนทั้งหลายก็พากันออกมาจากบ้าน ร้องให้คร่ำครวญ หาได้พากันหลบหลีกไปไม่ เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้รักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่า ความโกรธอย่าได้มาถึงเราอีกเลย.

พระมหาสัตว์ เมื่อจะถามสุนัขจึงจอก จึงกล่าวคาถาว่า

ดูก่อนสุนัขจอก เนื้อของคนตายแล้ว มีอยู่ในป่าช้าเป็นอันมาก อาหารชนิดนี้เป็นที่พอใจของเจ้า เพราะเหตุไร เจ้าจึงอดกลั้นความกระหายมารักษาอุโบสถ.

สุนัขจอกกล่าวว่า

ข้าพเจ้าได้เข้าไปสู่ห้องช้างตัวใหญ่ ยืนดีในซากศพ ตัดใจในเนื้อช้าง ลมร้อนและแสงแดดอันกล้าได้แผดเผาทวารหนักช้างนั้นให้แห้ง ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งผอมทั้งเหลือง ไม่มีทางจะออกได้ ต่อมาเมื่อฝนทำใหญ่ตกลงมาโดยพลัน ชะทวารหนักของช้างนั้นให้เปียกชุ่ม ดูก่อนท่านผู้เจริญ ที่นั้นข้าพเจ้าจึงออกมาได้ตั้งดวงจันทร์พ้นจากปากราหูฉะนั้น เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงรักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่าความโลภอย่ามาถึงเราอีกเลย.

เมื่อจะถามหมี่ จึงกล่าวว่า

คู่ก่อนหมี่ แต่ก่อนนี้ เจ้าขี้กิ้นตัวปลวกในจอมปลวก เพราะเหตุไร เจ้าจึงอดกลั้นความหิวกระหายมา รักษาอุโบสถเล่า.

หมี่กล่าวว่า

ข้าพเจ้าดูหมิ่นถิ่นที่เคยอยู่ของตน ได้ไปยังปัจฉิมจันตคามแคว้นมลรัฐ เพราะความเป็นผู้ยากมากเกินไป ครั้นนั้นชนทั้งหลายก็พากันออกจากบ้าน รุมตีข้าพเจ้าด้วยคันธนู ข้าพเจ้าศิระะแตกเลือดอาบ ได้กลับมาอยู่ถิ่นที่เคยอยู่อาศัยของตน เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงรักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่า ความอยากมากเกินไประยะได้มาถึงเราอีก

เลย.

ในกาลนั้น พระมหาสัตว์เรียกภูนั้น ด้วยคำว่า อนุชชคามิ เป็นต้น.

บพว่า จลกุกุโธ ความว่า โคนนั้นมีหนอกกระเพื่อม.

บพว่า ทุกขาภิตโน ความว่า โคนนั้นถูกทุกซ์บีบคั้นยิ่งนัก กระสับกระส่าย.

บพว่า พหู แปลว่า มาก.

บพว่า ปาวิส แปลว่า เข้าไปแล้ว.

บพว่า รสมิโย แปลว่า แสงแห่งพระอาทิตย์ (แสงแดด).

บพว่า นิคมิสส แปลว่า ออกไปแล้ว.

บพว่า กิปิลิกานิ แปลว่า ปลวกทั้งหลาย.

บพว่า นิโปถยนโต แปลว่า ขี้ขี้.

บพว่า อติเพยาโน แปลว่า ดูหมิ่น นินทา ตีเตียน.

บพว่า โกทณทเคน ได้แก่ ด้วยไม้คันธนูและไม้พลอง.

ครั้นสัตว์ทั้ง ๔ นั้นพรรณนาอุปสถกรรมของตนอย่างนี้แล้ว ก็ชวนกันลุกขึ้นไหว้พระมหาสัตว์ เมื่อจะถามบ้างว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ วันอื่นๆ ในเวลานี้ พระคุณเจ้าเคยไปหาผลาผล วันนี้ เหตุไรพระคุณเจ้าจึงไม่ไป กระทำอุโปสถกรรมอยู่

จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อความอันใด ท่านก็ได้ถามพวกข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหมดก็ได้พยากรณ์ข้อความอันนั้นตามที่ได้รู้เห็นมา

ข้าแต่ท่านผู้เป็นวงศ์พรหมผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าจะขอถามท่านบ้างละ เพราะเหตุไร ท่านจึงรักษาอุโบสถเล่า.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์นั้น ก็แถลงแก่พวกนั้นว่า

พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งผู้ไม่แปดเปื้อนด้วยกิเลส นั่งอยู่ในอาศรมของฉันทครุหนึ่ง ท่านได้บอกให้ฉันทราบถึงที่ไปที่มา นามโคตรและจรณะทุกอย่าง ถึงอย่างนั้น ฉันทก็ได้กราบไหว้เท้าทั้ง ๒ ของท่าน

อนึ่ง ฉันทก็ได้ถามถึงนามและโคตรของท่านเลย เพราะเหตุนั้น ฉันทจึงรักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่ามานะอย่าได้มาถึงฉันทอีกเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บพว่า ย โน ความว่า ท่านไม่ได้ถามถึงความใดกะพวกข้าพเจ้าเลย.

บพว่า ยถาปชาน ความว่า พวกข้าพเจ้าได้แถลงเรื่องนั้นตามที่ตนได้รู้มา.

บพว่า อนุปลิตโต ความว่า อันกิเลสทุกอย่างจะไม่เข้าไปใกล้หาจิตได้เลย.

บทว่า โส ม อเวทิตี ความว่า ท่านได้บอกให้ทราบข้ารู้ แสดงแก่ข้าทุกอย่างถึงฐานะที่ข้าควรดำเนิน ฐานะที่ข้าดำเนินไปแล้วในบัดนี้ และเรื่องนามโคตรและจรณะของข้าในอนาคตเช่นนี้ว่า เธอจักมีนามอย่างนี้ จักมีโคตรอย่างนี้ เธอจักมีศีลและจรณะเห็นปานนี้.

บทว่า เอวมหิ นิคคหิ ความว่า เมื่อท่านแสดงถึงอย่างนี้ ข้ามิได้กราบบาทยุคลของท่าน เพราะอาศัยมานะของตน.

พระมหาสัตว์แถลงการกระทำอุโบสถของตนอย่างนี้แล้ว ตักเตือนสัตว์เหล่านั้นส่งต่อไป กลับเข้าบรรณศาลา. สัตว์เหล่านั้นเล่าต่างพากันไปที่อยู่ของตน พระมหาสัตว์มีฉานไม่เสื่อม ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า สัตว์พวกนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ได้ไปสวรรค์ตามๆ กัน.

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้ ตรัสย้าว่า อุบาสกทั้งหลาย อันอุโบสถนี้เป็นเชื้อแถวแห่งหมู่บัณฑิตแต่เก่าก่อนด้วยประการฉะนี้ อุโบสถเป็นอันควรจะทำเพ็ญ